

МІЖНАРОДНІ ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ

В. Крушинський, В. Константинов

СТРУКТУРНА ОРГАНІЗАЦІЯ МІЖНАРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА УКРАЇНИ ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ

З часу набуття Україною незалежності одним з центральних питань її політики залишається визначення пріоритетних зовнішньополітичних напрямків та формування відповідної зовнішньополітичної стратегії. Складність цього питання та його невирішеність аж дотепер, за півтора десятиріччя після проголошення незалежності, пояснюється цілою низкою як внутрішніх, так й зовнішніх факторів. Їх чітке визначення, дослідження динаміки та взаємодії між ними, є критично важливим для подальшого аналізу місця та ролі України в міжнародних відносинах.

Поміж цими факторами окрему групу складають ті, що безпосередньо пов'язані із проекцією процесів структурування та формалізації міжнародних відносин в безпосередньому міжнародному оточенні України, в міжнародних регіонах та субрегіонах, частиною яких Україна виступає або з якими межує. Це динамічний процес, що активно триває протягом всієї сучасної української історії, безпосередньо впливає й на здатність самої України закріпитися в системі міжнародних відносин та посилити свій вплив в останній. Адже зміна форм організації міжнародного співробітництва, укріплення чи послаблення окремих міжнародних акторів в сусідніх із Україною регіональних підсистемах міжнародних відносин, безпосередньо визначає межі використання потенціалу української зовнішньої політики, звужує або розширює "вікно можливостей" посилення впливу України на міжнародний розвиток.

Стаття присвячена проблемам трансформації основних функціонально-просторових комплексів, що існує в міжнародному

оточенні України, формування та еволюції регіональних та субрегіональних систем, міждержавних інститутів співробітництва, а також тому впливу, що ці процеси спричиняють на розвиток зовнішньополітичної стратегії України, її здатність до ефективної реалізації власної зовнішньої політики. Досліджені зміни, що їх зазнала позиція України та її роль в окремих регіональних комплексах та структурах міжнародного співробітництва, вплив інтеграційних та реінтеграційних процесів на здатність України й надалі залишатися впливовим міжнародним актором в Європі та на пострадянському просторі.

Проблема формування та реалізації української зовнішньої політики, адекватної потенційним можливостям держави, її участь у формуванні нової структури міжнародних відносин у європейському, пострадянському чи євразійському просторі активно досліджується багатьма науковцями-міжнародниками в Україні. Так, неодноразово ставали предметом спеціалізованих досліджень проблеми визначення загальних параметрів регіональної політики України¹, розвиток регіональних структур пострадянського простору та участь в них України², проблеми та перспективи співробітництва України із державами Європейського Союзу, взаємодія української регіональної політики та розширення ЄС³, визначення параметрів регіональної геополітики України⁴. Завданням цих досліджень є визначення пріоритетних для України регіональних напрямів зовнішньої політики, напрямів регіонального співробітництва у сфері безпеки, перспектив розвитку регіональних та субрегіональних комплексів в безпосередньому міжнародному оточенні України. Цікавими є також дослідження регіональної проблематики безпеки, становлення та розвитку регіональних безпекових систем та участі в них України⁵.

¹ Мадіссон В. В., Шахов В. А. Сучасна українська геополітика. – К.: Либідь, 2003. – 176 с.; Україна: стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки / За ред. А. Гальчинського. – К.: Національний інститут стратегічних досліджень, 2003. – 328 с.

² Україна та Росія у системі міжнародних відносин: стратегічна перспектива / За заг. ред. С.І.Пирожкова. – К.: Рада національної безпеки і оборони, Національний інститут проблем міжнародної безпеки, 2001. – 624 с.

³ Україна в пост біполярній системі міжнародних відносин / За ред. В.А. Манжоли. – К.: Інститут міжнародних відносин КНУ імені Тараса Шевченка, 2006. – 66 с.; Україна в європейських міжнародних відносинах / За ред. С. В. Віднянського. – К.: Інститут історії України НАНУ, 1998. – 526 с.

⁴ Андрущенко С.В. Україна в сучасному геополітичному середовищі. – К.: Логос, 2005. – 286 с.; Україна 2000 і далі: геополітичні пріоритети та сценарії розвитку / За ред. О.М. Гончаренко. – К.: Академпрес, 1999. – 202 с.

⁵ Бодрук О. С. Структури воєнної безпеки: національний та міжнародний аспекти.

Але, хоча розвиток регіональних структур міжнародного співробітництва в Європі в цілому, в східноєвропейському та пострадянському просторах, а також участь України у цих інститутах та регіональних проектах, активно висвітлено в спеціалізованих наукових дослідженнях, поза увагою дослідників залишалось визначення ролі самої динаміки трансформації регіональних та субрегіональних просторів на реалізацію завдань української зовнішньої політики, оцінка українського потенціалу організації регіонального простору відносно тих процесів структурування міжнародного оточення, що відбуваються з часу набуття Україною незалежності. Також недостатньо досліджені механізми організації таких важливих для України функціонально-просторових комплексів міжнародних відносин, як Чорноморсько-Каспійський, Балто-Чорноморський, а також Центрально-Східноєвропейський.

Головними формами функціонально-просторової організації міжнародного середовища, до якого належить Україна є, безумовно, два великі макро-регіональні комплекси: простір інтеграції та співробітництва Європейського Союзу та пострадянський простір. Інтеграційні процеси в Європейському Союзі є одним із ключових чинників організації всього європейського простору, внаслідок надзвичайно потужного економічного потенціалу ЄС та прагнення закріпитися в якості цивілізаційного та культурного центру тяжіння на континенті. Водночас, структурування міжнародних відносин навколо ЄС перебуває під значним впливом високого рівню формалізації відносин всередині самого Союзу. Ця формалізація поширюється не тільки на країни-кандидати через механізми адаптації, але й поза межі інтеграційного кола: адже у відносинах Європейського Союзу із східними сусідами вже сьогодні створено значну за обсягом та глибиною міжнародно-правову базу, характер й інтенсивність застосування якої регламентуються також у межах деяких спільних політик ЄС.

Процеси формалізації відносин та їх структурування, що відбуваються під впливом Європейського Союзу, вже значною мірою змінили міжнародно-політичний ландшафт Європи й, зокрема, простору, що безпосереднього межує із Україною. Динаміка трансформації організаційних форм міжнародного співробітництва в усій Центральній та Східній Європі, а також на значній частині Євразійського простору, визначалась з середини 1990-х рр. процесами

внутрішньої трансформації та розширення інтеграційного поля Європейського союзу. Для держав Центрально-Східної (ЦСЄ) та Східної Європи центральним питанням визначення їх приналежності в Європейському міжнародному регіоні стали наявність або відсутність перспектив участі у інтеграції в Європейському Союзі, повноцінного або асоційованого членства в цій організації. Таким чином, ЄС ще задовго до свого розширення на Схід став визначати динаміку трансформації не лише свого власного простору, але й сусідніх з ним регіонах.

Отже, в просторі на схід від кордонів Європейського Союзу процеси просторової організації міжнародного середовища в постбіполярний період визначалися зіткненням двох парадигм: інтеграції в широкий регіональний простір, який утворився в наслідок реалізації проекту західноєвропейської інтеграції та уособлювався у Європейському Союзі, та локальної регіональної інтеграції або у субрегіональних проектах (така модель особливо притаманною була для країн ЦСЄ), або зорієнтованої на співробітництво та реінтеграцію в традиційному історичному, економічному, культурному просторі (спроби такої регіоналізації були характерними для пострадянських держав).

Для країн Центрально-Східної Європи, колишніх членів соціалістичного табору, потужним фактором у визначенні провідного вектору інтеграції або приєднання до формалізованих проектів співробітництва, стало прагнення відтворити власну європейську ідентичність та закріпити її в інституційних та нормативних межах західноєвропейського регіону. Ці прагнення віднайшли втілення у тезі про відновлення єдності Європи. Подолання поділу Європи часів "холодної війни" відбувалося в процесі реорганізації європейського простору фактично з початку 1990-х рр. Переосмислення геополітичної та цивілізаційної приналежності країнами ЦСЄ й здійснене ними політичними засобами ототожнення себе із Західною Європою стимулювало у регіоні розвиток співпраці між представниками двох частин континенту, що колись належали до ворогуючих таборів. Це співробітництво поширилось на політичну, економічну сферу, включило широке коло питань безпеки, нарешті, стало невід'ємною умовою для забезпечення миру та стабільності в Європі.

Фактичне злиття регіону ЦСЄ із Західною Європою де-факто відтворило західноєвропейський регіональний простір й у Центральній Європі ще до формального вступу цих держав

у Європейський Союз. Водночас, така організація центрально-східноєвропейського простору заклала основи для більш складної структури регіональних відносин між всіма міжнародними акторами, адже у цьому співробітництві було використано не лише механізми західноєвропейської інтеграції, але також структури євроатлантичної співпраці та навіть загальноєвропейські механізми, перш за все, Організацію з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ).⁶

Для України ці трансформації означали, що суттєво скорочувалося міжнародне поле для реалізації українських проектів, спрямованих на створення сталих та ефективних механізмів регіональної співпраці із державами ЦСЄ та Південно-Східної Європи (ПСЄ). Таку зацікавленість Україна демонструвала ще на початку 1990-х. Так, у лютому 1993 р. президент України Л. Кравчук під час візиту до Угорщини виступив з ініціативою створення Балто-Чорноморської зони безпеки; згодом ця ініціатива була запропонована на розгляд країнам Вишеградської групи. Завдання цього регіонального проекту полягало у подоланні нестабільності у військовій та політичній сферах, що була спричинена вакуумом безпеки в Східній Європі після завершення демонтажу структур соціалістичного табору й в умовах, коли безпекові структури Заходу ще не були готові перебрати відповідальність за безпеку в регіоні на себе⁷.

Проект передбачав створення міжнародної структури із залученням держав ЦСЄ. Але вже в той час більшість країн-членів Вишеградської групи, крім Польщі, не виявили зацікавленості українським проектом регіональної співпраці, віддаючи перевагу інтеграції до європейських та євроатлантичних інтеграційних та безпекових структур. Адже, проект вимагав від усіх учасників однакового рівня зацікавленості у перетворенні нової структури на головний механізм забезпечення власної безпеки, тобто, вимагав від держав ЦСЄ поступитися пріоритетністю свого західного вектору.

Спільна зовнішня політика ЄС, східний вектор якої було спрямовано саме на простір, який Україна потенційно могла використовувати у власній регіональній політиці, визначала перетворення Європейського Союзу на активного позарегіонального актора у вже існуючих та перспективних регіональних проектах.

⁶ Plantin M.-C. L'élargissement de l'UEO: un processus lié, une gageure pour l'identité européenne de sécurité et de défense // Les institutions de la paix / Sous la dir. de C.-P. David. - Paris: L'Harmattan, 1997. - С. 237-238.

⁷ Solchanyk R. Ukraine's search for security // RFE/RL Research Report. – 1993. – № 2(21). – С. 1-6.

Отже, спроможність України до самостійних дій, а особливо до визначення динаміки регіоналізації та структурних параметрів регіональних просторів було суттєво обмежено. Саме прагнення центрально-східноєвропейських країн якомога скоріше інтегруватися до ЄС та НАТО не сприяло появі в них інтересу до довготермінових субрегіональних структур, особливо спільних із пострадянськими країнами, участь яких у згаданих структурах у найближчій перспективі не розглядалася, отже інтегрування з ними не збігалось з головними стратегічними інтересами потенційних членів європейських та євроатлантичних структур.

В цьому зіткненні двох парадигм, проект Європейського Союзу мав відчутну перевагу внаслідок значно потужнішого інтеграційного імпульсу та більшого економічного та політичного потенціалу, яким було підкріплено динаміку залучення східноєвропейських держав у інтеграційний простір ЄС. Тому, для власних проектів організації регіонального простору на кордонах Європейського Союзу, розроблених та реалізованих постсоціалістичними та пострадянськими країнами, дедалі відчутнішою стала характерна реактивність та другорядність. Їх реалізація цілковито залежала від перспективи повноцінного долучення до західноєвропейської інтеграції. Відповідно інтеграція у межах ЄС була найсильнішою тенденцією організації простору, що безпосередньо межував із ЄС; натомість, для країн, географічно віддалених від Європейського Союзу, вага власних регіональних проектів була значно вищою за країни, що були сусідами ЄС.

Адже, східноєвропейські країни також намагалися вирішити питання ефективної організації власного регіонального простору. Говорячи про Східну Європу, маємо на увазі групу пострадянських держав, які безпосередньо межують з ЄС або з країнами-кандидатами на вступ до цієї організації, – Білорусь, Україну та Молдову; таке трактування поняття “Східна Європа” є найбільш поширеним для більшості сучасних досліджень європейської регіональної системи міжнародних відносин.⁸ Ці держави знаходяться у просторі, організація якого визначається впливом як європейської інтеграційної системи, так і пострадянських регіональних проектів. На відміну від країн ЦСЄ, які обмежували власну регіональну політику європейським та євроатлантичним інтеграційними просторами,

⁸ Hagen J. Redrawing the imagined map of Europe: the rise and fall of the “center” // *Political Geography*. – 2003. – № 22. – С. 491-492.

поміж системними чинниками організації простору у Східній Європі навіть після розширення ЄС в 2004 р. представлені активні й реактивні дії східноєвропейських країн у межах їх європейських та євроінтеграційних політик⁹, а також регіональних політик на пострадянському просторі.

У структурі сучасної політики Європейського Союзу щодо східних сусідів (і політики сусідства, як її доктринального оформлення) місце проектів окремих країн-членів набуває особливої ваги. У політиці сусідства ЄС міститься фактичне поєднання двох ідей, що з огляду на перспективність та потенційну ефективність організації простору у Східній Європі, знаходяться у взаємному протиріччі. Структурно тісні та багатовимірні відносини ЄС та сусідів мають сприяти створенню пан-європейської регіональної структури, її інституціалізації та зміцненню. Однак при цьому механізмом управління процесом регіоналізації керує виключно ЄС, а прагнення членства в Союзі з боку східноєвропейських країн знижує зацікавленість останніх у посиленні механізмів, що не відповідають їх прагненням у повному обсязі, і до того ж не контролюють.

На тлі неоднозначності проектів організації регіонального співробітництва, до яких Європейський Союз залучав країни Східної Європи, а також поширеного в цих проектах ставлення до східноєвропейських країн як до об'єктів (Східна політика ЄС або Північний вимір є елементами зовнішньої політики Європейського Союзу, а не повноцінними регіональними програмами), особливу роль у становленні регіонального оточення країн Східної Європи продовжував відігравати пострадянський простір. Пострадянський простір не міг запропонувати можливості структурування, подібні до проектів Європейського Союзу через брак ресурсів та потужного центру тяжіння. Але пострадянський простір, натомість, відрізняється більшою кількістю альтернативних регіональних проектів, порівняно меншою конкурентністю середовища. Нарешті, саме в пострадянському просторі пострадянські держави могли повною мірою відігравати самостійну роль у структуруванні регіонального середовища та реалізовувати самостійні проекти. Саме через ці особливості пострадянського простору, значна кількість зусиль регіональної політики пострадянських держав була сконцентрована на структурній організації у пострадянському просторі. Це

⁹ Smith A. Imagining geographies of the "New Europe": Geo-economic power and the new European architecture of integration // Political Geography. – 2002. – № 21. – С. 650-652.

залишається об'єктивною тенденцією навіть для тих пострадянських держав, які розбудовували тісні контакти із сусідніми державами та регіональними утвореннями за межами колишнього СРСР.

Пострадянські держави взагалі та, зокрема, східноєвропейські держави після проголошення незалежності опинилися у неструктурованому та доволі хаотичному просторі, що утворився з держав колишнього соціалістичного табору та колишніх республік СРСР, які стали незалежними. Кожна з цих держав прагнула не лише віднайти нові зовнішньополітичні орієнтири, але й, насамперед, гарантувати своє існування та суверенітет. Проблема структурного оформлення міждержавних відносин нових незалежних держав залишається важливою теоретичною проблемою в дослідженні еволюції пострадянського простору, оскільки на тлі збереження певного ступеня гомогенності всього простору, із часу розпаду СРСР домінуючою тенденцією в організації просторової структури міжнародних відносин залишається її розшарування як у географічному, так і у функціональному відношенні. Отже, однією із загальних тенденцій у поведінці акторів на пострадянському просторі є прагнення інституціонального оформлення специфічних груп інтересів та завдань розшарованого простору в організаціях регіонального та субрегіонального рівнів.

Оскільки значення функціональних параметрів у структуруванні середовища залишається визначальним, структурна організація пострадянського простору зазнає його модифікуючого впливу, наслідком якого стає, з одного боку, виникнення макро-регіональних утворень, що охоплюють значну частину території колишнього СРСР, а, з іншого боку, розвиток субрегіональних структур регіонального співробітництва. Водночас, у межах відповідних проектів організації регіонального простору відбувається відтворення традиційних або формування нових ієрархій регіональних держав. Якщо прагнення регіонального лідерства сьогодні залишається прерогативою Російської Федерації (цьому монопольному прагненню Росії формально було кинуте виклик лише Україною, до того ж, тільки у 2005 р.), то прагнення середніх держав до укріплення своєї ключової ролі в субрегіональних проектах або у окремих функціональних вимірах великих регіональних проектів стає дедалі виразнішим.

Україна як одна з провідних держав регіону відіграє у розгортанні цих тенденцій принципову роль, виступає їх провідником та впливає на характер і напрям еволюції регіональних структур пострадянського простору. В умовах невизначеності перспектив

державного будівництва своїх суб'єктів, цей простір утворив т. зв. «сіру зону безпеки», яка характеризується підвищеними ризиками внутрішніх та міжнародних конфліктів. Водночас цей простір став полем конкуренції провідних держав Європи та світу за встановлення власного впливу.

Завданням регіональної політики України на пострадянському просторі завжди залишалося, насамперед, формування зони стабільності та безпеки, а також сприяння економічній субрегіоналізації задля забезпечення системних гарантій реалізації економічного потенціалу України. Водночас регіональна політика України зіштовхувалася з переважаючими тенденціями в організації регіонального простору, перш за все, із прагненням Росії закріпитися на пострадянському просторі в ролі єдиного лідера й консолідуючого чинника. Україна втрачала пострадянський простір як засіб реалізації власної регіональної програми, що видавалося можливим ще й у перші роки існування організації. Натомість посилювалася тенденція до активного включення України як об'єкта регіональної політики Москви, що особливо наочно проявилася із проголошенням у лютому 2003 р. ініціативи президентів Росії, України, Білорусі та Казахстану про утворення Єдиного економічного простору (ЄЕП) та Організації регіональної інтеграції (ОРІ).

Саме тому, вже у другій половині 1990-х рр. Україна змушена була перенести головний акцент у розгортанні власних проєктів організації міжнародного простору, що її оточує, на субрегіональний рівень. Головним чином, Україна проявляла активність у Чорноморському та Чорноморсько-Каспійському просторах. Частково цьому сприяло відновлення домінування Росії на пострадянському просторі, що спонукало деякі пострадянські країни, зокрема, Грузію та Молдову, шукати альтернативні засоби регіональної організації, які, насамперед, мали б стати засобом колективної протидії російській експансії. Це відкривало перед Україною, яка часто самотійно опонувала Москві у пострадянських структурах, перспективу організувати цю групу держав навколо себе.

Але й у субрегіональних просторах Україна швидко зіткнулась із неспроможністю самотійно визначити динаміку та напрям просторової трансформації. Таким прикладом є Чорноморське економічне співробітництво (ЧЕС), регіональний економічний інтеграційний проєкт, що мав значні перспективи, оскільки охоплював регіон, багатий на природні ресурси, і насичений важливими транспортними шляхами, що відкривало широкий

спектр можливостей для ЄС і потенційно забезпечувало підтримку останнього для співробітництва в регіоні. Вихід української держави на провідні ролі в такому регіональному механізмі політичного та безпекового співробітництва вбачався можливим завдяки доволі потужному потенціалу держави й міг бути забезпечений активною, ініціативною політикою України. В свою чергу, укріплення ролі України в ЧЕС як повноцінному регіональному інституті напевно перетворював її на одного з регіональних лідерів в Східній Європі й забезпечував політичні дивіденди у відносинах із Росією та Європою. Нарешті, Україна могла сподіватися на використання позитивного досвіду лідера інтеграції в Чорноморському басейні у вирішенні питання про долучення до інтеграційних процесів Європейського Союзу; згодом, актуалізація енергетичного діалогу в Чорноморсько-Каспійському басейні підтвердило перспективність для України регіоналізації в басейні Чорного моря.

Природно, що Україна була чи не найбільш активним та послідовним прибічником трансформації регіонального економічного форуму на повноцінну регіональну організацію, що мала опікуватися широким колом проблем політичного, безпекового, економічного та культурного співробітництва. Протягом 90-х рр. ХХ ст. Україні вдалося домогтися певних результатів у цьому процесі: в ЧЕС було закріплено співробітництво у боротьбі з тероризмом, нелегальною міграцією, співпрацю у подоланні наслідків надзвичайних ситуацій.

Україні вдалося дещо досягти позитивних результатів регіональної політики в Чорноморському басейні внаслідок того, що вона дещо змінила акценти: прагнула домогтися позитивних для себе зрушень у субрегіоні, домовляючись лише із окремими зацікавленими у співпраці в певній сфері країнами. Це дозволило започаткувати цікаві проекти, у т. ч. й у безпековій сфері, на кшталт тісної співпраці України та Туреччини у “Блексіфор”. Водночас, це не сприяло зміцнення регіональної структури в басейні Чорного моря. Зрештою, було формалізовано й сам форум, що перетворився на організацію чорноморського економічного співробітництва.

Однак навіть після створення ОЧЕС, співробітництво в субрегіоні не стало всеосяжним, як цього прагнула Україна, оскільки залишалися розбіжності між країнами-членами та різне бачення ними пріоритетів співпраці. Перевага й надалі надавалася малим конкретним проектам, а комплексне багатостороннє співробітництво в економічній та безпековій сферах залишалось нереалізованим. Нарешті, суттєво змінилась й ситуація в регіоні: з одного боку, потенціал України, що

дозволяв на початку 90-х рр. ХХ ст. сподіватися на чільне місце в регіональному проекті, не був повною мірою реалізований; з іншого – виникла ціла низка нових регіональних організацій та проектів й значно посилювався вплив у Чорноморському регіоні провідних акторів: США, Російської Федерації та Європейського Союзу.

Україні не лише забракло політичного впливу та інших ресурсів для здійснення визначального впливу на структуру регіонального співробітництва в Чорноморському регіональному просторі. Досвід спроб регіоналізації цього простору продемонстрував характерні для української регіональної політики реактивність та відсутність гнучкості. Україна не встигала за перетвореннями регіонального простору, намагаючись реалізувати старі цілі тривалий час по тому, як ситуація в регіоні змінювалась суттєвим чином. Неготовність до компромісу із регіональними державами, надмірна проекція поточної проблематики двосторонніх відносин із ними (особливо, із Росією та Румунією) на порядок денний регіональної політики України в басейні Чорного моря, наочно довела другорядний характер української регіональної політики в арсеналі зовнішньої політики держави. Саме через ці обставини досвід регіоналізації у Чорноморському регіональному просторі для України виявився переважно невдалим.

В умовах значного обмеження спроможності України до реалізації власного потенціалу в організації міжнародного простору, спричиненого впливом європейських та пострадянських структур співробітництва, фактично єдиним відносно успішним українським проектом організації міжнародного простору стало поглиблення співробітництва в межах ГУАМ та перетворення його на міждержавну організацію. Ідея регіонального співробітництва в такій незвичній географічній структурі було зумовлено особливостями регіональних проектів на всьому пострадянському просторі. Такий підхід став проявлятися в регіональній політиці України ще в період, коли першочергове завдання закріплення отриманої незалежності було в цілому виконане всіма новими незалежними державами, і на порядку денному постали питання подальшого державного будівництва, визначення зовнішньополітичних орієнтирів та завдань. У цих умовах при збереженні традиційних конфліктів знижувалася спроможність держав до компромісу, який у попередній період розвитку виправдовувався стратегічним надзавданням визнання державності світовою спільнотою. Оскільки частіше джерело конфліктів або контрагент у конфронтації виходило з пострадянського простору,

підвищення рівня вимог до компромісного вирішення суперечностей виявлялося в обмеженні варіантів розбудови спільних інституцій міждержавного співробітництва на всьому пострадянському просторі.

Укріплення ГУАМ попри відсутність безпосередніх кордонів між країнами, залученими до нього, стало можливим завдяки із прагнення до спільного вирішення учасниками ГУАМ комплексу енергетичних проблем, зокрема, проблеми транспортування енергоресурсів; транспортні коридори виступили основою його регіональної структури. ГУАМ міг спричинити позитивний вплив на вирішення проблеми стабільності транспортних енергетичних коридорів, але транспортні коридори не могли стати основою інтеграцій навіть для відповідних регіональних структур, не кажучи вже про весь пострадянський простір; адже, ці коридори зв'язують ресурси із споживачами назовні, не розвивають комплексної інфраструктури та не сприяють розбудові економіки навколо цих коридорів. Але в ГУАМ також існують доволі різні інтереси, які Україна не здатна рівною мірою забезпечити, а ні запропонувати нові проекти, що будуть цікавими для всіх членів організації. Крім того, основні проекти в межах ГУАМ, особливо, в транспортній сфері, не є незалежними від визначального зовнішнього впливу, перш за все ж, з боку США (саме вони зацікавлені у реалізації проектів транспортування каспійських енергоносіїв через територію Туреччини в обхід Росії та Ірану).

Отже, конвертувати як потенціал України в міжнародних відносинах, так й здобутки української дипломатії у посилення ролі держави в пострадянському або східноєвропейському регіональному просторі Україні фактично не вдалося. Поле для реалізації власних регіональних проектів України було обмежено як на Заході, де країни Центрально-Східної Європи та Балтії остаточно долучилися до регіональних проектів, завданням яких було включення в західноєвропейський інтеграційний простір, членство у Європейському Союзі та НАТО, так і на Сході, де частина пострадянських країн уключилася в проекти співробітництва та реінтеграції, в яких виразно домінувала Російська Федерація.

Тому, сьогодні для України необхідним є переосмислення її ролі в регіональних міжнародних відносинах, визначення прагматичних шляхів реалізації потенціалу України як держави, що перебуває на межі одразу двох великих геополітичних просторів, двох ключових європейських тенденцій у структуруванні регіонального простору. Для України обмеження євроінтеграційним та євроатлантичним

просторами, особливо без чіткої перспективи членства у відповідних інституціях, суттєво скорочує перспективи самостійної політики навіть на європейському регіональному рівні. У свою чергу, євразійський простір поки залишається найменш структурованою регіональною підсистемою в оточенні України, у ньому відбуваються одночасний пошук оптимальних стратегій інтеграції не лише з боку Росії, але й інших пострадянських держав. Поки євразійський простір не став справжнім інтеграційним проектом, для України залишається відкритою можливість або долучитися до інтеграції у цих межах, або конструктивно впливати на процеси структурування євразійського простору та прийняття колективних рішень його членами у статусі привілейованого партнера євразійських інтеграційних структур.

Дихотомія "європейський – євразійський" для України є штучною: по-перше, тому що обидва простори є глибоко взаємопов'язані і не виступають ані конкурентами, ані опонентами в загальноєвропейській регіональній системі; по-друге, тому що сьогодні й на найближчу перспективу для України структура співробітництва із країнами та інститутами обох просторів, а також цінність та важливість цієї співпраці є приблизно подібними, і природної першості одного з них, що витікала б із власних потреб України, не спостерігається; по-третє, тому що на сьогодні питання про інтеграцію в інститути одного з двох просторів залишається гіпотетичним, або, принаймні, питанням віддаленої перспективи.

Отже, для України необхідним є не тільки визначення чітких функціональних пріоритетів у регіональній співпраці, власних підходів до принципів та динаміки організації субрегіональних просторів в Східній Європі, в Чорноморському та Чорноморсько-Каспійському басейні, але й врахування у власній зовнішньополітичній стратегії динаміки міжнародних процесів. Політика України, спрямована на організацію міжнародного регіонального середовища, має будуватися як інтегрована система реактивних дій, зумовлених змінами в міжнародному середовищі, розвитком регіональних процесів співробітництва та активних дій України, метою яких є досягнення поточних завдань української регіональної політики за рахунок їх узгодження із динамікою організації міжнародного регіонального простору.